

USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU DUGOPOLJA I ZAGORE

Čavka, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:832808>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-07-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU
DUGOPOLJA I ZAGORE**

ANA ČAVKA

SPLIT, 2017.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska usmena književnost

USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU
DUGOPOLJA I ZAGORE

Studentica:

Ana Čavka

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2017. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Crkveno-pučka baština.....	5
2.1. Svi sveti, Dušni dan	5
2.2. Sveti Nikola	6
2.6. Badnjak, Badnja večer	8
2.7. Božićni običaji.....	10
2.8. Poklade	11
2.9. Cvjetnica.....	11
2.10. Veliki petak.....	12
2.11. Uskrs	13
2.12. Jurjevdan.....	14
2.13. Uzašašće	15
2.14. Sveti Ivan	15
3. Poslovice i uzrečice.....	16
4. Dugopoljske pjesme.....	18
5. Narodni običaji.....	20
5.1. Svatovski običaji	26
6. Kratki pojmovnici	31
6.1. Poljodjelstvo	31
6.2. Stočarstvo	32
6.3. Kuće i kućišta	32
6.4. Kuhanje.....	33
7. Kukičanje	33
8. Narodna vjerovanja	34
8.1. Praznovjerja	35
9. Zaključak	35
Rječnik	36
Izvori.....	37
Vlastiti zapisi, popis kazivača	37
Literatura	37
Summary	40

1. Uvod

Književnost svjedoči o životu ljudi, naroda i čovječanstva. Usmena je književnost najstarija i najdugotrajnija vrsta književnosti.¹

To je najstarija vrsta književnosti koja se odlikuje svojom dugotrajnošću, pjevačima koji su usmena djela prenosili s koljena na koljeno te iako se prenosi usmenim putem, pjesme su sačuvane sve do danas, a pritom su uspijevale boriti se s utjecajem vremena i na taj način zadržati svoj izvorni oblik.²

Hrvatska usmena književnost, stoljećima i milenijumima pamćena, pripovijedana, bila u izvedbi, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Hrvatska tradicijska kultura i književnost svjedoče četrnaest stoljetnu ukorijenjenost Hrvata u europskoj kulturi i civilizaciji. Ta je književnost tradicija pisanoj književnosti. Višestruke su interferencije usmene i pisane književnosti. Najveći su velikani pisane književnosti stvorili djela trajne umjetničke vrijednosti nadahnivši se na vrelu tradicijske kulture i književnosti.³

U hrvatskom jeziku riječi "zagora" i "zagorje" odnose se na područje "s onu stranu gore". Tijekom povijesti ti su termini često korišteni prilikom određivanja mjesta i područja koja su fizički (reljefno) odvojena od drugih, gospodarski i politički važnijih područja te su kao takvi postupno usvojeni i kao geografska imena (toponimi) za reljefno odvojena mjesta i zone koje su u kontrastu prema takvim područjima. Stoga danas termin Zagora predstavlja često geografsko ime koje označava područje nekoć percipirano i razmatrano s neke izvanjske točke gledišta.⁴

Osamnaestog veljače 1866. godine nepotpisani člankopisac u Narodnom listu je zabilježio u podužem članku o upravo održanim izborima u novoj općini Lećevici i ovo: „Iz medj Kozjaka, Malačke, Vilnje, Boraje i Trtara i Moseća leži lomno Zagorje, dalmatinska prava terra incognita, polje ljuto pusta krša, isprepletено povorkam vrletnih humaca i strana, rastavljenih sloborodnim dolinam; jer goli je svukud kamen i kud se ore i kud se pase. Iz ove

¹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 11.

² Josip Kekez, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str 133.

³ Isto, str. 13.

⁴ Branimir Vukosav, *Geografsko ime Zagora i njegova pojavnost na područjima dalmatinskoga zaleđa u odabranom novinskom mediju*, Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru. 2011., str. 261.

okolice napučene sgoljnim težacima, iz Bosne ovdje pribjegavšim pri svršetku XVII. vieka, iskrojani biše gorski kotari Općine Trogirske, Šibeničke i Darniške, a od onoga što im se ujmi biše skrpljene općine Bristovice i Lećevica.“

Općina Lećevica jedna je od manjih općina u zagorskom dijelu Splitsko-dalmatinske županije, a u njezinu su sastavu naselja: Divojevići, Kladnjice, Lećevica i Radošić. Prostor se ističe tipičnim krškim obilježjima te nizovima krških bila (Moseć, Ljubeć, Biluš i Kozjak) i udoline (udolina Kladnjica i Divojevića, Lećevačka, između Ljubeća i Biluša te udolina Radošić).⁵

Dugopolje se nalazi u samom središtu Dalmacije, tek desetak kilometara od Salone, neposredno u zaleđu prvoga niza planinskih lanaca. Putovi što vode od Salone prema unutrašnjosti sjekli su dugopoljsku visoravan. Povijest naseljavanja područja Općine Dugopolje seže još od prapovijesno doba, o čemu svjedoče brojna nalazišta.⁶

2. Crkveno-pučka baština

2.1. Svi sveti, Dušni dan

Blagdan Svih Svetih (1. studenoga) slavi se kao spomen na sve poznate i nepoznate kršćanske svece i svete, a počeo se slaviti kada je papa Bonifacije IV. (608.-615.) rimski panteon posvetio Bogorodici i mučenicima (oko godine 610.). Blagdan se najprije svetkovao 13. svibnja, a u Irskoj se slavio 1. studenoga. Papa Grgur III. (713.-741.) uveo je svetkovanje 1. studenog (nepoznate godine), kada je kapelu u rimskoj bazilici posvetio Svim svetima.

Dušni dan (spomen svih vjernih mrtvih) spomen je kada se Crkva sjeća svih vjernih mrtvih. Slavi se 2. studenoga, a ako je tog datuma nedjelja, onda se slavi 3. studenog. Tradicija sjećanja na pokojne seže u 7. stoljeće. Papa Benedikt XV. (1914.-1922.) ozakonio je godine 1915. da svi svećenici tog dana prikažu tri mise: jednu za vjerne mrtve, drugu na papinu nakanu i treću na nakanu dotičnog svećenika.

U hrvatskoj je tradicijskoj kulturi iznimno štovan kult groblja. O tome svjedoči i izreka "Pokaži mi kakvo je groblje, odmah ću ti reći kakvo je selo". Svi sveti i Dušni dan povezani

⁵ Ante Ivanković, *Prezimana općine Lećevica*, Split: Majumi, 2007., str. 5-9.

⁶ Izvor: <http://dugopolje.hr/opcenito/povijest/prapovijest/>

su blagdani i podrazumijevaju odlazak cijele obitelji na groblja, paljenje svijeća, kićenje grobova cvijećem.⁷

*U to vrijeme obilazili su se grobovi naših najmilijih koji više nisu među nama, stavljalo bi se cvijeće i palile svijeće na grobovima. U kući se za dušu mrtvih palila tzv. svijeća dušica.*⁸

2.2. Sveti Nikola

Sveti Nikola rođen je u 4. st. u Maloj Aziji. Roditelji su mu bili kršćani, a stric mu je bio nadbiskup u Mitri, koji je i zaređio Nikolu. Kad su mu roditelji umrli Nikola je razdijelio svoj imetak sirotinji. Nakon smrti nasljednika njegova strica izabran je za biskupa u Miri. O njegovu je životu sačuvano nekoliko predaja i legendi, a jedna od njih govori je Nikola, "čuvši za nekoga plemića u gradu koji je ostao bez novaca, probavio miraz za njegove tri kćeri" tako što je tri noći uzastopce kroz plemićev prozor ubacivao po vrećicu sa zlatnicima. Otkriven je nakon treće vrećice, ali je zamolio plemića da to nikome ne kaže. Otuda je tradicija potajnoga stavljanja darova dobroj, a šiba lošoj djeci u prozore, čizme i sl. Prema legendi sv. Nikola je krenuo u Svetu zemlju, ali je nastala strašna oluja te brod zamalo nije potonuo. Sv. Nikola je zaprijetio valovima i oni su se smirili. Tako je sv. Nikola postao zaštitnikom mornara i putnika. Zaštitnik je Rusije.⁹

*Djeca bi se posebno veselila darovima Svetog Nikole, a zločesta djeca bi umjesto darova dobila šibu. Trebali su očistiti čizmice kako bi bile spremne, pa bi ujutro ustali i pogledali što im je to Sveti Nikola poklonio.*¹⁰

Nikolinjske običaje karakterizira obilaženje sv. *Nikole* u biskupskom ornatu s palicom i krampusa (đavola) s košarom, lancima, šibom i sl., da od doma do doma nagrade dobru, a kazne zločestu djecu.¹¹

⁷ Marko Dragić, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 484.

⁸ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lećevici.

⁹ Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 419.

¹⁰ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lećevici.

¹¹ Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 419.

2.3. Materice

Materice, Majčice, Majke nebeske obilježavaju se druge nedjelje prije Božića. Naziv materice, majčice deminutiv je plurala riječi mater, majka. Muškarci tada ucjenjuju djevojke i žene i traže otkup, a majke ih darivaju. U Hercegovini su se darivali šaka oraha, jabuka, suhe smokve, opleteni terluci ili neki manji prigodan dar.¹²

Blagdan Materice slavio se prije Božića i za taj se dan bližnje darivalo nekim prigodnim darovima, najčešće nečim iz kuće (nekim ukrasom ili ručnim radom), počastilo bi ih se domaćom hranom i pićem i sl. U Lećevici bi se za blagdan Materica pjevala i prigodna pjesma:

Dobro večer gazdarice

Čestitamo Materice

Mi smo došli preko mora

Da nam dadeš jedan ora'¹³

2.4. Očići

Očići, Oci, Oci nebeski obilježavaju se nedjelju dana prije Božića. Naziv očići deminutiv je plurala riječi otac. Djeca, djevojke i žene traže od muškaraca da se otkupe. Ujutro rano urane da oca uhvate u postelji te ga zavežu kako bi se morao otkupiti (*ciniti, darovati*).¹⁴

*Prije Božića slavio se blagdan Očići za kojega su se očevi trebali iskupiti, trebali su nešto darovati svojoj obitelji i bližnjima.*¹⁵

¹² Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 430.

¹³ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lećevici.

¹⁴ Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 434.

¹⁵ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lećevici.

2.5. Mladenci

U narodu se treća nedjelja prije Božića naziva *Ditići, Djetići, Ditinci, Mladenci*. Stariji tada prijete djeci pa ih djeca darovima udobrovolje. Taj blagdan treba razlikovati od dana *Nevine dječice*, koji se obilježava treći dan Božića (28. prosinca).¹⁶

U kajkavskoj je Hrvatskoj pučki naziv za taj dan Barbarinje. Na Dan svete Barbare (4. prosinca) sijala se pšenica. U adventsko vrijeme darivala su se dobra, a kažnjavala loša djeca. U Slavoniji se običavalo da na taj dan jedno čeljade ogrnuto plahtom do zemlje i sa šipkom u jednoj ruci a torbicom s darovima u drugoj ruci ide u one domove u kojima je bilo male djece. Ta bi osoba predstavljala Sv. Barbaru koja bi dobru djecu nagrađivala jabukama i orasima, a lošu bi djecu išibala.¹⁷

*Mladenci je naziv za blagdan u kojem su djeca trebala darivati svoje ukućane i bližnje.*¹⁸

2.6. Badnjak, Badnja večer

Badnjak, Badnji dan, Badnjica, dan je uoči Božića. Taj je dan u folklornom pogledu najbogatiji i najraznovrsniji dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, a po običajima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na *Badnje jutro i dan* te *Badnju večer*.¹⁹

Badnje jutro i dan karakteriziraju: djeca – jutarnji čestitari; obredi, običaji i divinacije vezane uz drvo badnjak; post i priprava hrane za Božić; pravljenje božićne svijeće; gobinjanje (kićenje) zelenilom, najčešće bršljanovim, maslinovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka, groblja (...).²⁰

Badnjak (Badnji dan, Badnjica, Bonji dan) dan je uoči Božića, a u katoličkom kalendaru je i dan Adama i Eve. Badnjak svoj naziv baštini od starocrkvenoslavenskoga glagola *бѣдѣти* – "bdjeti", ili od pridjeva *badar* i od toga izvedenoga glagola *razbadriti se* – "razbuditi se, biti budan". To tumačenje afirmira i romanski naziv *vigilia* – *bdijenje*, "noćno stražarenje". Naziv

¹⁶ Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 430.

¹⁷ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 132.

¹⁸ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lečevici.

¹⁹ Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 438.

²⁰ Marko Dragić, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399.

vilija, vilija Božja zadržao i kod Hrvata po sjevernom Jadranu, a kod nekih kajkavaca Božićno navečerje naziv je za Badnjak. Badnjak je naziv za drvo badnjak, a u Barbarićima kod Čitluka badnjakom je nazivan onaj koji je nosio badnjak.²¹

Od badnjega jutra do odlaska na polnoćku u središtu je zbivanja drvo badnjak. Paljenje badnjaka spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj (umro 580. godine). Od davnina su badnjak palili drevni Rimljani, južnoslavenski narodi te Englezi, Francuzi, Nijemci, Portugalci, Letonci i dr. Najstariji spomen paljenja badnjaka kod Hrvata nalazi se u dubrovačkom Statutu *Liber statutorum ciuitatis Ragussi* iz 1272. godine, a spominje pomorce koji na Badnjak donose i u vatru polažu panj te bi za to bili nagrađeni.²²

*Za Badnjak bi u Lečevici bio običaj kuhati bakalar koji bi se kasnije poslužio za večeru. Također, običaj je bio i naložiti badnjak, pa bi dva muška člana donosila drva. Molilo bi se, pošćropili bi se badnjaci te članovi obitelji. Na polnoćku bi se išlo pješće. Većinom su se za Badnjak pekli ušćipci. Nakon mise, čestitao bi se Božić susjedima i rodbini, kuhale bi se sarme ili bi se peklo meso.*²³

U Splitu su se na Badnju večer molile duge molitve. Svaka obitelj pripravljalala je veliki suk drveta koji se zvao *badnjak* i stavljao se na komin da malo-pomalo gori od Božića do Tri kralja, dokle i traju božićni blagdani. Badnjak se na Badnju večer uz molitvu polijevao uljem, rakijom, vinom i prošćekom i posipao se pšenicom da godina bude plodna i rodna te da kuća bude zdrava i sretna i da u njoj vlada mir. Kad bi se sve želje *utjeralale u badnjak*, završila bi se molitva i ukućani bi se premjestili za stol i nastavili moliti za večeru.²⁴

*Za Badnju večer, običaji su bili da dolaze susjedi jedni u drugih i kažu: „Dobro vam došla Badnja večer!“ Pilo bi se vino iz bukare,²⁵ pekli bi se domaći ušćipci i kolaći. Malo bi se sjedilo u kući pa bi se išlo ispred crkve gdje bi se palili badnjaci²⁶. Ljudi bi se skupili oko badnjaka (vatre) do počćetka mise. Badnjaci bi se palili i na kominima.*²⁷

²¹ Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-230.

²² Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, str. 69.

²³ Zapisala sam 2015. godine u Lečevici. Kazao mi je Ivan Bašić rođen 1953. u Lečevici.

²⁴ Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, str. 72.

²⁵ Termin bukara oznaćava drvenu ćašu za vino koja bi kružila oko komina od jedne do druge osobe.

²⁶ Badnjaci - drva koja se stave jedna preko drugih da bi se nakon toga zapalila vatra.

²⁷ Zapisala sam 2015. godine u Kašćtel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lečevici.

Značajke Badnje večeri su: gobinjanje, slama, božićni bor (jelka), božićne jaslice, božićne svijeće, badnja večer, blagoslov ovaca, večernja molitva, bdijenje, ophodi, čestitanje, zdravice, pjesme, koledanje, krjesovi. U središtu pozornosti, od Badnjeg jutra do Polnočke je drvo badnjak te obredi i običaji vezani uz njega.²⁸

2.7. Božićni običaji

Božić u narodu označava početak nove godine. Božiću se raduju i mladi i stari, i bogati i siromašni. Nakon polnočke rodbina susjedi i prijatelji se *božićaju* ili *mirobože*. Za obiteljskim ručkom pale se božićne svijeće koje su postavljene u pšenicu posijanu u zdjelu na Dan sv. Lucije. Tradicionalna je hrvatska katolička čestitka *Na dobro vam došlo Božić, Sveto porođenje Isusovo*, a odgovara se *I s tobom Bog dao zajedno*. Darivanje je, također, stara narodna tradicija. U minulim je vremenima najčešći dar bio crvena jabuka. Za Božić se novcem, odjećom, obućom, ogrjevom, hranom darivaju siromašni, bolesni, nemoćni i uopće oni kojima je pomoć potrebna. Taj se dar naziva *božićnica*. (...) Sjemenje, božićni kruh, jabuka, pšenica posijana u posudu na Dan sv. Lucije, zeleni bor, zelene grančice: masline, božikovine, kadulje, lovora, borovice koje su se stavljale iznad ulaznih kućnih vrata i kitili domovi i štale simboliziraju želju za blagostanjem u nadolazećoj godini, a zelenilo, po narodnom vjerovanju, odgoni demonske sile. Podrijetlo je takvih običaja u novogodišnjim okićenim granama, stjenama koje su drevni Rimljani davali najbližima za dar.²⁹

Za Božić je u Zagori postojao običaj zvan koledavanje – djeca i mladi išli bi od vrata do vrata pjevajući božićne pjesme.

Za blagdan Božića običaj je bio da se kaže: „Na dobro vam došlo porođenje Isusovo!“

Slavljenje Božića, odnosno rođenja Isusa Krista počinje na Badnju večer tj. unošenjem badnjaka u kuću. Na Božić ujutro, prije ručka, ukućani bi se u znak pomirbe međusobno izljubili i čestitali Božić, a potom bi izmolili krunicu. Za vrijeme ručka bila bi upaljena svijeća voštanica. Slavljenje Božića produžavalo bi se na Stipandan i Ivandan. Najveći neizgoreni dio badnjaka ostavljao bi se i palio ponovno na Mali Božić koji se slavio sedam dana kasnije ili na blagdan novog ljeta (Nova Godina).³⁰

²⁸ Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 439.

²⁹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 142.

³⁰ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lećevici.

2.8. Poklade

Razdoblje od Očića do Čiste srijede narod naziva mesoija. Sveta tri kralja (6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana, a od 7. siječnja do Čiste srijede, razdoblje je poklada ili karnevala (krnjeval). Intenzivni pokladni običaji i događaji traju nedjelju, ponedjeljak i utorak, pred Pepelnicu (Čistu srijedu). U ta tri dana se gostilo i obilno jelo, posebno u utorak navečer pred korizmu jer je većina ljudi postila sve do Uskrsa. Te dane narod naziva: Velike poklade ili Završne poklade.³¹

*Za vrijeme poklada ljudi bi se okupljali u selu. Svatko bi imao svoju ulogu u maškarama. Neki su imali strašne maske da bi plašili ljude, a neki bi bili obučeni kao cigani, poderanih hlača i u starim cipelama, dok bi neki bili obučeni kao bake i djedovi i ostale zasipali pepelom. Dan prije poklada, pekle bi se fritule na kominu, pjevalo bi se, jelo i pilo.*³²

Maskiranje svoje korijene vuče još od pretkršćanskih vremena. Nekoć su se mladi maškarali išarajući lice, ili na nj stavljajući krpe, muški bi se obukli u ženske i obratno, pa bi tako hodali po selu da ih se ne prepozna. Kupili bi od vrata do vrata darove koje bi i dali susjedi, obično jaja i suho meso a poslije bi dobivene darove dijelili među sobom. Mačkare bi pjevale po selu: *Evo kuće i odžeka, / dobre žene i čovika, / koji će nas darovati / pleće mesa i pogače.*³³

2.9. Cvjetnica

Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje je kršćanska svetkovina koja se slavi u nedjelju prije Uskrsa i uvod je u *Veliki tjedan*. Na taj dan se slavi Isusov trijumfalni ulazak u Jeruzalem u dane prije Pashe, opisan u sva četiri Evanđelja. Narod je dočekao Isusa, mašući palminim i maslinovim grančicama i rasprostirući svoje haljine, putem kojim je Isus išao jašući na magarcu. U spomen na to, na Cvjetnicu se obavljaju procesije s blagoslovljenim palminim i maslinovim grančicama. Također se za vrijeme sv. Mise čita izvještaj o Isusovoj mucu. Na Cvjetnicu, ponegdje i na Veliku subotu mladež se umivala izvorskom vodom u koju se dan ranije stavljalo tek ubrano cvijeće ljubičice, jagorčevine i drugog proljetnoga cvijeća. U nekim se mjestima umivalo vodom u koju su stavljene grančice bršljana. Ponegdje se

³¹ Marko Dragić, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2013., str. 156.

³² Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lečevici.

³³ Marko Dragić, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2013., str. 158.

umivalo izvorskom vodom u koju se stavljala grančica drijenka. Drijen je u narodu metafora za zdravlje. Vjerovalo se da time donose zdravlje i ljepotu lica.³⁴

Za Cvjetnicu bi navečer ubrali cvijeće i stavili u vodu (u kajin) u kojoj bi se ujutro umivali. Vjerovalo se da su se u toj vodi umivali anđeli preko noći. Pripremili bi se za Uskrs, ubrali bi maslinove grančice i ukrašavali ih. Navečer bi se spremile košarice i u njih bi se stavilo sve ono što je bilo potrebno za blagoslov, nosili bi pogaču, jaja, sirnice. Što se tiče sirnica, obavezno bi se napravilo po petnaest komada u mnogobrojnim obiteljima. Kada bi se vratili sa svete mise, najprije bi se jelo ono što se nosilo na blagoslov, a zatim bi se iza toga pripremilo i nešto za ručak. Nosile bi se i maslinove grančice koje su simbolizirale mir.
35

2.10. Veliki petak

Veliki petak je kršćanski spomendan Isusove muke i smrti. Slavi se u petak prije Uskrsa. Zajedno s Velikim četvrtkom i Velikom subotom čini Vazmeno trodnevlje. Na Veliki petak, ne slavi se euharistijsko (misno) slavlje. Oltar je bez križa, svijećnjaka, cvijeća i oltarnika, što simbolizira Isusovu muku i smrt. Veliki petak je dan žalovanja, nitko ne pjeva. Sve zamre, a svatko posti suho. Veći dio dana stoji se u crkvi, pjeva se *Muka Gospodinova*, ljubi se raspelo i kupi *lemozina*. Narodno je vjerovanje da se vino popijeno na taj dan pretvara u krv. Moli se sto pedeset *Zdravi' Marija* i sto pedeset *Slava Ocu*. *Ne moli čeljad zajedno u kućama, nego svak za se.*³⁶

Na Veliki se petak prekidaju uobičajene aktivnosti: u svim hrvatskim krajevima; dan se provodio u molitvi kod kuće i u crkvi uz Isusov grob, a na otocima u procesijama. Ne samo da se povećava broj molitava kako je to zabilježeno u Dalmaciji i u Slavoniji gdje se na Veliki četvrtak i Veliki petak molilo i po 100 Očenaša, 100 Zdravomarija i 100 Slavaocu (...), već je i način moljenja bio izrazito pokornički (...).³⁷

³⁴ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 157.

³⁵ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lečevici.

³⁶ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 162.

³⁷ Čapo Žmegač, Jasna, *Hrvatski korizmeno-uskrsni običaji u svjetlu teorije rituala prijelaza*, Institut za etnologiju i folkloristiku, 41000 Zagreb, 1993., str. 90.

*Na Veliki petak bio je obvezan nemrs i prijepodnevi post. Večera se pripremala od zauljenog zelja ili bakalara. Tog je dana narod sudjelovao u nošenju križa pokrivenog crnom maramom.*³⁸

2.11. Uskrs

Uskrs je najveći kršćanski blagdan jer je Isus Krist svojim uskrsnućem spasio i otkupio Svijet. Prvotno se Uskrs slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Podrijetlo mu je u židovskom blagdanu Pashe. Židovi su Pashom slavili čudesna Božja djela koja je on pokazao posebno izlaskom Izraelaca iz egipatskoga ropstva. Kršćanska se vjera usredotočuje na Isusovo Uskrsnuće, odnosno prijelaz iz smrti u život.

Uz blagdan Uskrsa vezani su u Hrvata mnogi drevni pučki običaji. Svako dijete hoće da mu se obuče najljepša roba. Djevojke i domaćice u crkvu na blagoslov nose jaja, sirnice, soli, mlade ljutike, mlada sira, a mladići i domaćini nose na blagoslov u vrču vina. Za ručak se jede blagoslov. Ne smije se ništa baciti da se ne poljubi prije, a ne smije se ni dati *živini*. Velika je misa pred podne, a ljudi se sastaju lijepo obučeni. Poslije uskršnjega objeda mladež se veseli igrajući i pjevajući.

Nekada se Uskrs slavio tjedan dana, a od 19. st. slavi se samo dan poslije Uskrsa - Uskrсни ponedjeljak. Na taj dan u crkvama se spominje put uskrsloga Isusa Krista u Emaus s dvojicom učenika koji su ga prepoznali tek kada je lomio kruh.³⁹

*Za Velike dane Uskrsa štovali bi se posebni običaji. Za Veliki četvrtak uvijek bi se kuhalo zelje. Na Veliki petak uvijek bi se kuhao bakalar, a Velika subota bila bi priprema za blagoslov jela. Postojalo je nepisano pravilo da se od Cvitnice do Malog Uskrsa treba „ispoviditi i pričestiti“. Za uskršnji ručak pekla se pogača koja je bila ukrašena crtežima, križevima, točkicama i slično.*⁴⁰

³⁸ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lećevici.

³⁹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 173-174.

⁴⁰ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lećevici.

2.12. Jurjevdan

Sveti Juraj jedan je od najštovanijih svetaca u kršćanstvu. Njegov kult iznimno je raširen u hrvatskoj kulturnoj baštini. Sveti Juraj jedan je od četrnaest Božjih pomoćnika. Kult mu je najprije vezan za Palestinu i Egipat, a potom se najprije širio po cijelom Bizantu. Iznimno je omiljen i štovan svetac Zapadne i Istočne crkve. Štuju ga i muslimani i Romi. U 4. stoljeću u Siriji su se gradile crkve posvećene svetom Jurju. U Carigradu je Konstantin Veliki dao sagraditi crkvu posvećenu svetome Jurju. Seljaci su svetog Jurja najprije štovali kao zaštitnika konja, a potom i ostalih domaćih životinja. U narodnoj je tradiciji sveti Jure zaštitnik od teških bolesti: bolesti s jakim grčevima, visokom vrućicom, padavicom, kužnom epidemijom. Zaštitnikom je: ratara, pastira, konja i ostale stoke, zemlje, usjeva, zelenila. Zaštitnikom je od pogibelji na vodi. Bio je zaštitnikom križara, vojnika, ratnog konjaništva i svih obrta u vojne svrhe. Djevojke i žene svetoga Juru štuju kao zaštitnika od napasnika. Svetome Jurju narod se preporuča za zaštitu od zmija i vještica.⁴¹

Blagdan sv. Jurja u Kaštelima slavio se u njegovoj crkvi sa svetom misom, pjevanjem *lecijuna* i pjesmom: *Danas veseli štuje se ov' blagdan kada blaženi mučenik priminu i svoj duh čisti prida Gospodinu, od muk slobodan...*⁴²

*Na Jurjevdan je bio običaj da se blagoslove polja. Od sela u Dalmatinskoj zagori najviše se slavi u Ogorju gdje je Sveti Jutre glavni svetac. Za taj dan slavilo bi se, jelo i pilo te bi se igralo kolo.*⁴³

Dan sv. Jure (23. travanj) značio je svršetak zime i početak novoga boljega i ljepšega vremena. Od toga dana se intenzivirala gospodarska godina. Taj dan se obilježavao i kao dan pastira. U drevnome Rimu dan pastira *palije* (*palilije*) slavio se 21. travnja, a na taj dan kitila se stoka biljem i cvijećem i palile *očisne vatre*. (...) Na Jurjevo su se zelenilom kitili ljudi, domovi, štale, stoka, prilazi u dvorišta. Vjerovalo se da će zelenilo odagnati demone. U narodnom vjerovanju i sv. Jure se pojavljuje u zelenilu. Zelenilo, dakle, u narodnom vjerovanju ima apotropejsku moć.⁴⁴

⁴¹ Marko Dragić, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. IX, No, 9/1, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 269-272.

⁴² Don Frane Bego, *Kaštelanska crkvena pjesmarica*, Matica hrvatska – Ogranak Kaštela, 2006., str. 215.

⁴³ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lečevici.

⁴⁴ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 33-34.

2.13. Uzašašće

Uzašašće je blagdan koji se slavi četrdeset dana nakon Uskrsa, uvijek četvrtkom, a obilježava Kristov uzlazak u nebo. O Isusovom Uzašašću govore izvještaji Mateja, Marka i Luke. Blagdan se slavio u ranim stoljećima kršćanstva. U zapadnim katoličkim zemljama, kao i na Istoku, primjerice, u Jeruzalemu i Antiohiji, održavane su velike crkvene procesije uoči blagdana ili na sam blagdan. Uzašašće se naziva *drugim Uskrsom*, a najprije se slavilo zajedno s Duhovima, pedeset dana nakon Uskrsa. Od 4. st. slavi se četrdeset dana nakon Uskrsa. Uzašašćem na nebo Isus Krist je spasio čovječanstvo. Zato se taj blagdan zove i Spasovo. Taj blagdan narod u Slavoniji naziva *Spasovo, Spasovdan, Križevo*.⁴⁵

*Za blagdan Uzašašća pravili bi se vijenci i srca od tijesta koja su se kasnije bojala i prodavala. Tog dana igralo bi se kolo.*⁴⁶

2.14. Sveti Ivan

Ivan Krstitelj (24. lipnja 1. godine prije Krista - 29. kolovoza 29.), bio je asketski propovjednik pokore, najveći i posljednji prorok Starog zavjeta.⁴⁷

Sv. Ivan nosi naziv Krstitelj jer je u rijeci Jordanu krstio Isusa. Sin je starozavjetnog svećenika Zaharija i Elizabete, rođakinje Bogorodičine. Uz blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja) vezuju se pretkršćanski kulturni običaji paljenja krijesova (kresova, krisova). U Bosni i Hercegovini te Dalmaciji svitnjak je sinonim za krijes. U Tisnom na otoku Murteru 23. lipnja "uoči Ivanje žetvene" vršilo se paljenje *kolede*. Običaj paljenja krijesova na taj dan bio je prisutan kod Rusa, Poljaka, Čeha, Slovaka i dr. Neki etnolozi paljenje ivanjskih krijesova interpretiraju kao ostatak Sunčeva kulta. (...) Kao i drugi obredi i ivanjski su raznovrsni. Tako je, primjerice, seoski čuvar u Brestu u Istri nekoliko dana prije Sv. Ivana obavještavao mladiće gdje ima suhih drva u šumi. Mladići bi ta drva sabrali i donijeli na kraj sela. S tim bi se drvima na viliju (uoči) Sv. Ivana zapalio krijes oko kojeg bi se skupili djeca, djevojke, mladići i stariji svijet. Oko krijesa bi se veselilo, kolo igralo, pištolji pucali, svirali

⁴⁵ Marko Dragić, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, vol. 44, br. 3, Split, 2009., str. 305-306.

⁴⁶ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lečevici.

⁴⁷ Marko, Dragić, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 21, No. 1, Split, 2014., str. 113.

mjhovi (dude). Buka, galama te pokatkad pucanje iz pištolja imali su u narodnoj percepciji apotropejsku moć kojom su se tjerali demoni.⁴⁸

Običaj je bio da se zapali svitnjak (vatra) dan prije svetkovine. Na selima u Dalmatinskoj zagori (Lećevice, Divojevići, Kladnjice, Unešić, Prgomet, Primorski Dolac...) preskakao bi se plamen vatre, natjecali bi se tko će više preskočiti plamen vatre. Na brdu Svetog Ivana iznad Kaštela zapale se svijeće dan prije svetkovine. Običaj je da se navečer dođe na brdo Svetog Ivana i da se stoji cijelu noć, pritom se nosi i jelo i piće. Ujutro se odsluša sveta misa pa se ide kućama. Na Ivandan je običaj da ljudi koji slave imendan pripreme jelo i piće te pozovu i počaste svoje prijatelje i bližnje.

Za vrijeme nevremena, krupe, kiše i oluje pjevala bi se sljedeća pjesma u skupinama kod nekoga u kući:

Biži, biži Irudice

Majka ti je poganice

Od Boga prokleta

Svetog Ivana razapeta

*Biži, biži u raj*⁴⁹

3. Poslovice i uzrečice

- *Ako zima ne udari glavom, ošine repom.*
- *Božić bijeli, Uskrs zeleni.*
- *Božić zeleni, Uskrs bijeli.*
- *Božićni jug nije dug.*
- *Bolje da te zmija ujide nego marčansko sunce opeče.*
- *Bolje je u veljači vidjeti vuka na polju nego čovika u košulji.*
- *Čista srida, čista criva.*
- *Do Božića sito i lito, od Božića gladno i ladno.*

⁴⁸ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 56.

⁴⁹ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lećevicei.

- *Drži u njidrin ruke i ne vadi vanka do Svetoga Marka.*
- *Filip rosi, Jakov prosi.*
- *Kako vrime Ivan ima taka bude cila zima.*
- *Kalendora zime ora.*
- *Kiša o Jakovu pire svakomu.*
- *Ko u proliće ne sije u jesen ne ženje.*
- *Kupusa do Uskrsa, pure do Jure, kruva do Duje.*
- *Linom čoviku zima je ljuća.*
- *Lito nosi, zima troši.*
- *Majske kiše, vina više.*
- *Mokro lito, suve bačve.*
- *Na Vodokršće i vratar na otaru dršće.*
- *Najbolje je prase koje božićne spirine ide.*
- *Ne viruj litnoj oblačini ni zimskoj vedrini.*
- *Nema mrsa do Uskrsa.*
- *Nema prolića do Jurjevdana ni lita do Petrovdana.*
- *O svetom Grguru tice s jajim u gnjizduru.*
- *O svetom Matiju tice gnjizdo vapiju.*
- *Poklade i imina, uz bukaru vina, sidi kraj komina.*
- *Puno žira jaka zima.*
- *Sačuvaj te Bože suva juga i vlažne bure.*
- *Suvo lito mokre bačve.*
- *Sveta Kata zima na vrata.*
- *Sveta Klara grožđe šara.*
- *Sveti Jakov puru miša (ako o Jakovu padne kiša, rodit će kukuruz).*
- *Sveti Martin meso o klin.*
- *Sveti Matija led razbija, ako ga nema on ga sprema.*
- *Sveti Matija zimu zatvara lito otvara.*
- *Što Medardo (8.6.) sveti daje četrdeset dana traje.*
- *Svi sveti mrzli dan, Božić ledom okovan.*
- *Što Ilija propustija to Prlija zapalija.*
- *Veljača mačja derača.*
- *Veljača mokra, dica smočna.*

- *Veljača prevrtača.*
- *Veljača sušna, dica tužna.*
- *Veljača velja, vrime se minja.*
- *Vodokršće, pašće dršće.*
- *Zima ne traži lipotu nego toplotu.*
- *Zima ujeda bez zubi.*⁵⁰

4. Dugopoljske pjesme

- *Ja malena u brdu kod koza,*
- *moj se dragi na biciklu voza.*

- *Više valja moga lole znanje,*
- *nego prvi i njegovo stanje.*

- *Više mi je poljubaca dala,*
- *već materi dok je bila mala.*

- *Sad se cure udaju na rate,*
- *tri mjeseca pa se kući vrate.*

- *Igraj mala na colove,*
- *dat ću kravu i volove.*

- *Moj dragane uzbrdo ne mogu,*
- *traversa mi naresla na robu.*

- *Vidi male kako mi se vije,*
- *da je vake u derneku nije.*

- *Listaj goro, pivaj ptico plava,*

⁵⁰ Zapisala sam 2015. godine u Lećeveci. Kazala mi je Jaka Bašić (djev. Delić) rođena 1938. u Lećeveci.

- *ne daj mojoj milenoj da spava.*

- *Selo moje vatron izgorilo,*
- *kad mi nisi dragog odvojilo.*

- *Sto sam puta pogledala polje,*
- *nema mi te dragi janje moje.*

- *Ja na silo, legla moja Zlata,*
- *šuverinon zapričila vrata.*

- *Šotona i kratka trenerka,*
- *to je mojoj malon od derneka.*

- *Mala moja i tvoj ćaća ludi,*
- *kad ja dođen pršuton me nudi.*

- *Gusle moje na vama je buža,*
- *blago ženi koja nema muža.*

- *Mala moja to je bezobrazno,*
- *tvoje ovce pojile moj rasod.*

- *Ja san sinoć na stojeći dvije,*
- *u kavani popija rakije.*

- *Dođi dragi kako san ti rekla,*
- *jabuka te na prozoru čeka.*

- *Sunce žarko prija li mi zađe,*
- *nećeš tako kad je dan od rađe.*

- *Svekrvice budi mi ko ćeri,*

- *ja ću tebi ko mojon materi.*

- *Svekar više, a svekrva reži,*
- *dođi vraže pa oboje sveži.*

- *Moja nana nije zaplakala*
- *dok mi nije robu spakovala.*

- *Oće lola, oće moja sreća,*
- *ljubav našu oće da poveća.*

- *Kad bećari zapivaju rere,*
- *jedan piva, a drugi se dere.*

- *Sunce žarko prije nega zađeš,*
- *pozdravi mi lolu di ga nađeš.* ⁵¹

5. Narodni običaji

Momci bi curama dolazili na silo – pjevali bi im, jelo se i pilo, po cijelu noć bi sjedili i zabavljali se. Kada su naše bake i djedovi bili mlađi onda bi se navečer okupili u kući njihove bake koje bi prerađivale vunu i pravile konac od kojega su se ručno plele čarape, džemperi, kape. Kako prije nije bilo tkalačkog stroja onda bi naše bake stavile tkaninu svaka u svoj lonac pa bi na taj način izrađivale pokrivače i sl. jer toga u tim vremenima nije bilo za kupiti. Postelje su pravile od tzv. 'kukuruzne lepušine' ⁵², a od toga bi pravile i jastuke. Prije nego što bi se otišlo negdje, roditelji bi djecu prekrstili i zaželjeli bi im sreću. Svi su se stanovnici u selu slagali kao jedna jedina obitelj i međusobno jedni drugima pomagali. ⁵³

Na pitanje gdje su se i kako upoznawali momci i djevojke odgovorila mi je Jaka Bašić:

⁵¹ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Novom. Kazao mi je Miro Rogošić rođen 1965. u Dugopolju.

⁵² Kukuruzna lepušina - ono što bi se dobilo kada bi se ogulio kukuruz.

⁵³ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lećevici.

Osım poznanstava momaka i djevojaka suseljana, poznanstva su se sklapala i kod crkve, na dernecima, na silima, kod ovaca i kod zajedničkih prijatelja ili poznanika. U našim selima nije bilo plesa pa su se ljudi, stariji i mlađi, najčešće viđali kod crkve u misne dane. Curama udavačama i momcima ženicama najdraže su bile mise nakon koji su održavani derneci. Među najpoznatijim dernecima u našem kraju bili su u Kladnjicama za sv. Jakova (25. VII.), Filipa i Jakova (1. V.), Gospu od Zdravlja (21. XI.), u Čvrljevu za blagdan Imena Isusova (16. I.), Uskrsa, Velike Gospe (15. VIII.), u Niskom na blagdan sv. Ivana (24. VI.), u Vinovu na blagdan Svetoga Marka, u Lećevici na blagdan Sv. Martina i Gospe od Karmela (16. VII.) itd. U crkvu se obično dolazilo prije nego što je misa tribala počel. Prije nego šta bi misa počela, momci bi ostajali ispred crkve i pričali, a cure bi ulazile u crkvu. Cure su obično sidile bliže ulazu u crkvu, dok bi momci sili bliže oltaru. U našem kraju smatralo bi se grijom ako bi se neko za vrime mise tri puta okrenija. Nakon mise i užine koja se u torbama donosila u crkvu, pogotovo ako se dolazilo iz daljih sela i zaseoka, onda bi počelo okupljanje oko ledine (šetališta ili kola) koja je bila blizu crkve. Ta bi se ledina nekad zvala i dernek. Divojke udavače stale bi bliže šetalištu. Majke, udane sestre ili prijateljice stale bi iza njih. U drugom redu bi stale i mlađe sestre koje svoju priliku za udaju nisu smile tražit prije nego šta se starija sestra uda. Na drugoj strani su se okupljali momci. Neki su se nadmećali u skakanju u dalj, povlačenju klipa, bacanju kamena sa ramena, igralo se na mure, pivalo i razgovaralo. Oni najzagrijaniji sa muške ili ženske strane u grupama od dvoje ili troje počeli bi šetat po derneku. U vrime šetnje vodili bi se razgovori ili bi se pivalo. Divojke koje su se priviše sređivale, kitile ili pituravale zvalo se silenicama. Takvim divojkama momci su kroz pismu odobravalı ili prigovaralı. Ako bi ime se divojka i njeno držanje dopadalo, zapivalı bi:

Lipa mala kad se napitura,

Al pitura samo malo dura.

Lipa mala i lipo se kiti

Bog će dati pa će moja biti.

Ako im se to nije dopadalo ili ako taka divojka nije tila s momkom ić u kolo ili razgovarat onda su pisme bile više podrugljive:

Više mala potroši piture

Nego iz'de kapule i pure.

Što si mala kose naricala

*Take kose više se ne nose.*⁵⁴

Divojke u našim selima su se često kitile mirisnom travom murtelom. Grančicu murtele bi ubrale i držale u ruci ili u kosi. Ako su se momak i divojka često sastajali, za takve veze brzo bi saznali roditelji i prijatelji. Po starim običajima, ljubav su tribali blagosloviti i roditelji pa su momak i divojka morali kazat s kim se sastaju. Momak je divojci pismom da do znanja da će je prosit u majke i kako se ona tom prigodom treba ponašat:

Mala moja nemoj šarovitat

*Kad te budem u matere pitat*⁵⁵

Prije prošnje bi neko od momkove rodbine ili prijatelja obavija razgovore s divojčinim roditeljima. Tom bi prigodom iznosiya vrline momka i njegove obitelji, istica bogatstvo i dobrotu čeljadi. Pri tome je nastoja saznat i mišljenje divojčinih roditelja o toj vezi kao i prilike u divojčinoj obitelji. Ako bi sve bilo u redu onda bi se sklopila i sporazum o prošnji i dogovorile zaručke. Na prošnju divojke obično je iša momak, njegov čaća, brat, stric, ujac ili zet, a u prošnju bi se obično išlo u subotu ili na neki crkveni blagdan i to iza večere. Prilikom dolaska u divojčinu kuću prosci, odnosno oni najstariji među njima bi pozdavili pozdravom: „Valjen Isus i Marija, smi li se naprid“, a domaćin bi odgovorija sa „Vazda Isus i Marija, uđite ljudi“. Prosce bi se pozvalo da sidnu i počastilo rakijom. Nakon toga bi se započeja razgovor o običnim stvarima, o vrmenu, blagu i sličnim svakodnevnim pitanjima. Nakon nekog vrmena prosci bi na siniju na kojoj je bilo ponuđeno piće stavili rakiju, suve smokve, jabuku, a na poseban pijat bi stavili prsten. Onda bi mladićev otac ili najstariji među proscima kaza da su došli zaprosit divojku. Nasmijano lice momka i divojke bija je znak za pristanak i onda bi oni postali zaručnici. Nakon toga bi domaćin prosce počastija večerom. Najčešće se radilo o pršutu ili, zavisno o godišnjem dobu, kivanom kiselom kupusu. Za vrime večere bi se dogovaralo kad će bit vinčanje i svatovsko veselje. Prije odlaska divojka bi prosce okitila čarapama, terlucima, šudarima, šalovima i sličnim darovima.

⁵⁴ Zapisala sam 2015. godine u Lećeveci. Kazala mi je Jaka Bašić (djev. Delić) rođena 1938. u Lećeveci.

⁵⁵ Zapisala sam 2015. godine u Lećeveci. Kazao mi je Ivan Bašić rođen 1953. u Lećeveci.

O DIVOJKAMA

Kad poraste divičica

Ona misi na mladića

Ni petnest joj godin nije,

A već momke zadražije.

Pa kad ga je namamila,

Ovako mu besidila:

Ja te neću privariti,

Volila bi mrtva biti

Ali moru nema mire,

Nit u žensku vire.

Što se meni dogodilo,

Čujte! Davno nije bilo.

Iva mi je govorila:

Mladost moja uvenula,

Ako tebe ostavila!

Da udobriš moju mati,

Valja ti ju darovati!

Ja sam tužan virovao,

Pa sam ocu doma krao,

Čega bi se dočepao

I punici sve davao!

Hodio sam u primorje

-Oh pameti lude moje!-

Kupovao suhe smokve,

Slatki prošek i rakiju,

Majka i kći da se napiju

Dužio se u krčmara

Janjca od mlika pečenoga

I pršuta varenoga

Sve to njima donosio,

Pošteno ih baš gostio!

U dvi zime i dva lita

Izile mi sto forinta,

A to nije svota mala

Za me tužna ubogara.

Kad me dobro oderaše,

Iz kuće me istiraše.

Dok nije, bolji pristupio,

Dobar sam im i ja bio;

Sada onog drugog glogju

Dok i njega na dvor pognu.

Oj ti, Iva, živa bila!

Zašto si me prevarila?

Ja ne žalim novce svoje

Kolik one oči tvoje;

*One tvoje oči crne
S njjih moje srce trne.
Prokleta ti majka billa,
Najviše je ona kriva.
I Matija tvoja strina;
Drugoga je namamila,
Što je od mene bolje kose
Smokva više nek donese.
Oj ti! Ivo, gojna vrata,
Tankovita oko pasa,
Bila lica i rumena
Mučno lipšu ja ću naći,
Ali neću zaplakati,
Jer lipota malo traje,
A dobrotu vičita je!
Ja ću curu izabrati
Od čestite, štedne mati,
Koja nije zalizuša
Sladokusna, razmazuša,
Već štedljiva i radina
Te blagoslov Božji ima.
Ja ću curu izabrati,
Koj' je drago rabotati,*

Zakasniti, podraniti,

Dicu, kuću, urediti,

Na ulice ne hoditi,

U riči se ne gubiti,

Pa ću s njome sritan biti,

*Dokle budem god živiti.*⁵⁶

5.1. Svatovski običaji

Običaj bi bio da se živog pijetla stavi na barjak kada su svatovi i to kod mladoženje. Djeveruše su bile na strani mlade, a tzv. djeverovi na strani mladoženje. Mlada bi bacala jabuku preko kuće da bi se vidjela njezina sposobnost. Ujutro nakon vjenčanja, od mlade bi se očekivalo da na leđima donese drveno bure vode. Slavilo bi se i po nekoliko dana (negdje i po jedan tjedan) nakon vjenčanja po seoskom običaju. Onda bi nakon osam dana, po običaju, roditelji došli u posjetu svojoj kćeri u kuću u koju se udala. Prije vinčanja u našim selima čitale su se napovidi. Nakon zapisa župnik bi na tri mise najavljiva vinčanje i tražija od mištana pripreku zbog koje se to vinčanje smilo ili ne bi smilo obaviti. Ako nije bilo pripreke onda bi se najavilo i vinčanje. U nekim selima vinčanje civilno i crkveno bi se obavilo u nedilju prije svadbe, a u nekim selima na sami dan svadbe. Svadbe su se činile nediljom ili na neki crkveni blagdan. Svatovi koje je momak poziva okupljali bi se subotom. Tog bi dana žene kuvale i pekale kruv, muškarci bi pekli zaobljice-janjce, pripremali bi vino i rakiju i ostale đakonije. Uvečer prije svadbe, svatovi bi se dogovorili o zaduženjima i ponašanju. Vodilo bi se dosta računa o običajima kako bi se izbjegli mogući nesporazumi među samim svatovima ili između svatova i domaćina u kući djevojke šta je najčešće bilo sramota za kuću i za svatove. Svatovi nisu bili brojni ka danas. Bilo ih je manje od deset. Najtariji i najugledniji među svatovima, a obično je to bija otac ili stric mladoženje, zva se svatski starješina ili stari svat. Njega su svi ostali svatovi morali slušati jer je on odlučiva o svemu. Svatovi su imali i svog prvinca koji je iša prid svatima te prvi ulazija i izlazija iz kuće. I pri povratku svatova on je

⁵⁶ Zapisala sam 2015. godine u Lećeveci. Kazala mi je Jaka Bašić (djev. Delić) rođena 1938. u Lećeveci.

prvi iša u kuću mladoženje da najavi dolazak svatova i uzme najmlađe muško dite koje bi naša kod mladoženjine kuće. Dite bi donija prid mladu. To je bija znak da se od mlade očekuje da rodi sina naslidnika. Tom bi se prigodom mogla čut pisma:

Ženo moja rodi mi bečara

*Ka štaj mene moja majka stara*⁵⁷

Svatovi su imali i svog barjaktara. Ponekad je tu dužnost obavlja prvinac, a nekad je češće barjak nosija pravi barjaktar. Ako se ženija momak iz bogatije kuće onda su svati imali dva kuma (obično stričevi ili ujaci mladoženje), dva divera (braća ili prvi rođaci) i dvi 'jenge' (sestre ili prve rodice). U svatovima siromašnijeg mladoženje bija je po jedan kum, diver i jenga. U starije vrime, svatovi su bili obučeni u narodnu nošnju. Muškarci su imali suknene gaće, bilu košulju, đilet. Oko struka su imali dugi crveni opasač ili pas u koji su stavljali lulu, takujin, nož i kuburu, barut i druge stvari koje su služile na putu. Na nogama su imali opanke ili gumaše s kojimase najlakše odalo po krškim stazama, putima i stranputicama. Za popudbinu, posebno ako su svatovi morali dugo putovat do kuće mlade, nosija se kruv i vino u bužmalama ili buraćama. Vinom su se častili i slučajni prolaznici koje bi svati sreli putem. Ako je udaljenost između kuće mlade i mladoženje bila veća i ako je mladoženja bija iz bogate kuće onda su svisvati išli na konjima. Ako je udaljenost bila manja onda je na konju iša samo prvinac. Polazak svatova iz mladoženjine kuće obično se najavljuje pucnjem iz kubure, mužara, dinamita ili na neki drugi način. Svati bi se pucnjem oglasili i kada bi došli blizu kuće mlade. Tada bi prvinac odjašija naprid i najavija dolazak svatova. Kad bi svatovi došli do mladenkinih dvora, pozdravili bi domaćine i njihove goste uobičajenim pozdravom „Valjen Isus i Marija“. Nakon odzdrava prvinac ili diver bi glasno uzviknuli da su izgubili krasnu šiljegicu i da su čuli kako se ona nalazi u toj kući. Upitali bi s kim mogu razgovarat da bi došli do nje. Na to bi istupija domaćin kuće ili neko od njegove rodbine i reka da se ona nalazi u kući. Naglasija bi da će mu je rado pokazat pa da vidi je li ona njegova šiljegica ili je neka druga. Krenija bi prema kući u kojoj se šiljegica nalazila, ali diver nije smija unutra. Domaćin bi mu najprije izveja jednu od starijih žena i pita ga pripoznaje li svoju zalutalu ovcu. Diver bi triba na dvorištu zaigrat sa izvedenim ženama i nakon igranja ustvrdit da to nije njegova šiljegica, da je ona mlađa, brža, lipša i sa boljim runom. Nakon što bi domaćin

⁵⁷ Zapisala sam 2015. godine u Utorima Gornjim. Kazala mi je Jela Milić (djev. Čavka) rođena 1946. u Divojevićima.

izveja i par mlađih cura, opet bi se tribalo zaigrat i ustvrdit da one jesu mlade i lipe, ali da među njima ipak nema one koju on traži. Na kraju bi domaćin izveja i pravu. Diver bi glasno uzviknija da čuju svi svatovi: „Napli smo našu šiljegicu!“ i pokuša bi je odvest među svoje. Takim bi se namjeram suprostavija domaćin i reka: „Mi ti je ne damo tako lako. Moj čoban je šiljegicu dugo vrimenta čuva, dava joj ranu i vodu i njega triba platit.“ Ako su diver i domaćin bili spretni i uporni, pogađanje je znalo dugo potrajat. Na krajubi se ipak dogovorili. Diver bi platija dogovoreni iznos. Tada bi mlada poljubila divera i ostale kićene svatove, a nakon toga bi ih okitila košuljama, čarapama, ručnicima, terlucima i sličnim darovima. Kroz to vrime jenge bi iz svojih torbi bacale bajme i orle koje bi dica sa veseljem skupljala. Prije ulaska u kuću tribalo je igranjem provirit je li šiljagica zdrava. Svaki svat bi s njome malo zaigra. Ako je vinčanje prije bilo obavljeno onda bi u kući mlade započela svatska gozba. Ako bi se tog dana išlo u crkvu na vjenčanje onda bi svatska gozba započela nakon toga. Gozba bi se nekoliko puta prekidala i svati bi odlazili na najbliže guvno ili ledinu i tamo bi zaigrali kolo. Pred kraj dana, a zavisno o udaljenosti puta, stari svat bi se svečano usta i održa bi zdravicu. Zdravica bi obično započinjala nazdravljanjem domaćinu:

Zdrav mi bija domaćine,

Zdrav mi bija rujno vino pija,

Zdravi bili tvoji ukućani,

Žena tvoja, prija moja,

Sretno sinke poženija,

Još sretnije ćeri da,

Unuci te osvojili

I didom te dragim zvali,

U starosti pošivali.

Rodila ti šenica bilica,

Konoba ti puna vina,

U staji ti puno blaga,

Na čeranju puno mesa.

Vala tebi prijatelju,

Što odgoji ovog cvita,

Ovog cvita od neviste

Koju nama danas dade

Da je našoj kući vodim,

Da ugodu svekru svome,

Svome svekru i svekrvi,

Svojim zavom i nevistam,

Da ugodu diveru,

A najviše mužu svome,

Da mu dobar porod rodi

I svakome da ugodu.⁵⁸

Na kraju obraćanja svakom pojedincu bi u zdravici glasnije nazdravlja ričima: „Zdrav mi bija“, „Zdrav...“ (uzviknija bi ime ili svatsko zaduženje). Onaj kome se nazdravlja po završetku nazdravice bi podiga čašu prema nazdravičaru i popija piće koje je bilo u čaši. Nazdravičar bi također prinija čašu ili bukaru ustima, ali se od njega nije očekivalo da je ispijedo dna. Nazdravicu bi održa i domaćin kuće. Na kraju bi stai svat pozva svatove da se pripreme za polazak kući. I taj bi poziv često bio upućen kroz pismu. Ako oprema, koja pripada mladoj (modrine, košulje, traverše, sukanci, pregače, vreteno, kod bogatijih i stroj za šivanje), nije ranije odnešena, ona bi se natovarila na konja. U nekim slučajevima bi mlada sestra ili rodica mlade sila na škrinju u kojoj se nalazila oprema i ne bi se tila dignit dok joj se ne bi platija neki iznos. Prije odlaska, baba, mladenkine sestre, tetke i prijateljice bi darivale mladoženju. Obično košuljama, šalovima i čarapama koje bi mu pribadačama pričvrstile za kumparan ili jaketu. Nakon toga bi svati izišli iz kuće, a pucnjavom bi se

⁵⁸ Zapisala sam 2015. godine u Lećevici. Kazao mi je Ivan Bašić rođen 1953. u Lećevici.

oglasija odlazak. Pred kućom bi se mlada opraštala od svojih ukućana, sestara, braće, prijateljica i rodbine. Za tu prigodu postojala je i pisma:

Drugarice sedam puta zbogom,

*Na rastanku zapivat ću s tobom.*⁵⁹

Prema starim običajima, svate su dio puta pratili odabrani članovi obitelji ili rodbine mlade neviste. Na pogodnom mistu svatska bi se povorka zaustavila. Stari bi svat naredija da se pratnja počasti vinom, pozdravi s mladom nevistom i vrati kući kako bi svati mogli produžiti kući mladoženje. Rastanak bi se obično označija pucnjavom. Pucnjavom bi se označilo i približavanje mladoženjinoj kući. Stari bi svat naredija prvincu da odjaše do kuće i najavi dolazak svata ida pred svate i nevistu donese najmlađe muško dite. Kad svati stignu pred kuću mladoženje, nevista bi pristupila kućnom pragu. Tu bi klekla i pognute glave molila Boga za blagoslov kuće u koju dolazi. Potom bi krenila prema kominu gdje bi od svekra i svekrve zatražila blagoslov. Nakon izlaska i bacanja jabuke priko kuće, mlada bi se rukovala i upoznavala s novom rodbinom i mištanima. Prijatelji i susidi su želili viditi nevistu, njen hod, stas, pokrete, pogled, smij i govor. Želili su saznati je li ljuta, drsa, ozbiljna, rastresena, skromna, ponizna, plemenita, iskrena. Sve se to nije moglo otkriti na prvi pogled. Pa ipak, sudovi su padali i još se brže prenosili drugima. Kroz to vrime bi bukara s vinom išla od ruke do ruke i igrajuć s nevistom diver ili neko drugi bi zapiva:

Skoči mlada od stine do stine

Nek ti vatra iz cipele sine

Skoči mlada odnila ga grisi

*Nek se vidi da ševesta nisi.*⁶⁰

Nakon večere bi se nastavilo svatovsko veselje s mnogo pisama i zdravica. Bilo je dosta šale, pripivavanja i zadirkivanja. Tjedan ili dva nakon pira mladenkin otac, braća, mater, ujac ili druga rodbina bi išli mladoj u posjete. Ta se posjeta zvala pode. Sa sobom bi obično ponijeli kruha i vina. Običaj je bio da se kod zeta prenoći. Uvečer nakon dolaska i večere bi se uz razne priče zamećale i šale. Neko bi se odvatija zeta i pritija da će ga peći. Baba je

⁵⁹ Zapisala sam 2015. godine u Utorima Gornjim. Kazala mi je Jela Milić (djev. Čavka) rođena 1946. u Divojevićima.

⁶⁰ Zapisala sam 2015. godine u Lećevici. Kazao mi je Ivan Bašić rođen 1953. u Lećevici.

*tribala otkupit zeta odnosno počastiti prisutne suvim smokvama i rakijom. Među šalama koje su se u takvim zgodama priređivale bilo je i krađe robe gostima. Ukoliko im se to za vrime spavanja dogodilo, ujutro bi morali otkupit ukradenu robu. Sutradan bi se gosti nakon obilaska imanja i ručka vraćali svojoj kući. Običaj je bija da sa sobom ponesu četvrtinu od noga šta su sa sobom donili. U starim vremenima bija je običaj da se prve nedilje nakon svadbe, kad se u seoskoj crkvi drži misa, mladoj darivaju kolači. Tom prigodom uz nju su trebali biti diver i jenga. Bliža bi rodbina davala veće, a dalja manje kolače.*⁶¹

6. Kratki pojmovnici

6.1. Poljodjelstvo

- *badilj: lopata*
- *beričet: obilje, dobra ljetina*
- *bir loze: vrsta loze u vinogradu ili voćke u voćnjaku*
- *brime: složena drva ili trava što su na leđima najčešće nosile žene*
- *cima: nadzemni dio stabljike krumpira*
- *ćemer: gornji dio čatrnje (bunara)*
- *dolac: udubljenje u kršu kojem je dno pokriveno obradivom zemljom*
- *gaj: livada na kojoj se najčešće čuvala stoka*
- *grablja: naprava za prikupljanje sijena i slame*
- *griva: duge dlake na vratu konja ili neke druge životinje*
- *kukurozovina: kukuruzna slama*
- *naramak: drva, grm ili trava koja se mogu obuhvatiti s obje ruke i nositi na ramenu*
- *njiva: zemlja koja se obrađuje*
- *ograda: ograđena livada ili njiva*
- *plast: sijeno složeno oko stožine*
- *prizida: suhozid koji odvaja parcele (zemljišta)*
- *stožina: duži drveni kolac oko kojeg se nasađuje plast, a najčešće se nalazi na sredini guvna (gumna)*

⁶¹ Zapisala sam 2015. godine u Lećeveci. Kazala mi je Jaka Bašić (djev. Delić) rođena 1938. u Lećeveci.

- *škalja: sitnije kamenje*

6.2. Stočarstvo

- *Blago: domaće životinje*
- *dužina: dvanaest komada*
- *jalovina: naziv za muško i jalovo žensko blago*
- *kočak: dio tora za janjce i kozlice ili bolesno blago*
- *mutap: pokrivač napravljen od ovčje vune*
- *pule: mlado magare*
- *sukanac: pokrivač od postelje napravljen od sukna*
- *sukno: vunena tkanina*

6.3. Kuće i kućišta

- *badanj: velika drvena posuda s užim dnom i širim otvorom*
- *barilo: mjera od 30 do 80 litara*
- *bunar: okrugla i zazidana udubina s otvorom*
- *čatrnja: dublja udubina u zemlji u kojoj se čuva voda*
- *čikara: šalica*
- *kaldrma: put, dvorište pokriveno kamenjem*
- *kašeta: drvena škrinja, ladica*
- *načve: drvena posuda u kojoj se mijesi kruh*
- *ogorina: ostatak drveta koji nije izgorio*
- *pojilo: korito uz bunar na kojem se pojilo blago*
- *pritorak: ograđeni prostor ispred tora u kojem se za ljepšeg vremena drži blago*⁶²

⁶² Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala mi je Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lećeveci.

6.4. Kuhanje

Teško je bilo prehraniti velike obitelji onda kada se nije moglo, a nije se imalo di ni kupiti pa su se žene snalazile kako su znale i mogle, važno je bilo imati šta za istu žlicom.

- *pecipale: kada bi se peka kruva onda bi se ispod peke otkidala komadić tijesta i na tavi ispeka kolač koji bi se kasnije posujava šećerom.*
- *popara: prokuvala bi se voda, dodalo malo ulja ili masti, malo soli; kad je gotovo udrobi se staroga kruva.*
- *manistra na pljuvaku: na masti se zažuti izrizana kapula (crveni luk), doda se malo soli i slatke paprike, dolije se voda i doda manistra pa se pusti da se skuva.*
- *zapareni kupus: u slanoj vodi se skuha izrezani kupus, na kraju se doda malo masti i ulja.*
- *umjesto jutarnje kava kuvala se tzv. divka (kava od žita) koja bi se stavljala i u mliko.⁶³*

7. Kukičanje

Kukičanje i kućni rad općenito je nešto šta u današnje vrijeme polako pada u zaborav, pogotovo kod mladih jer su svi uvijek u žurbi. U takvom načinu života nema baš mesta za stvari ka šta su kukičanje, pletenje.. Pa se s vremenom na vrijeme dobro podsjetiti da ono šta sami napravimo nema svoju cijenu, i da je užitak kad svojim rukama nešto napravimo. Sićam se da se tada od cure očekivalo da zna pletati. Morala je znati raditi i goblen koji se veza sa mažom od kumpira. Prije nismo imali mustre sa kojih bi mogli pletati pa bi mi cure same kopirale lipe dizajne koje bi vidile, a kad nije bilo para onda bi isparale stare džempere koji se nisu nosili pa bi iskoristili njihovu vunu da ispletemo nešto. Ako cura nije znala kukičati, drugi bi joj se rugali. Sve cure u školi na satu domaćinstva učile su i kukičati i šiti botune i rubove, peći palačinke, uštipke, i još neke stvari o kujanju. Na kraju bi za najbolje radove dobivali nagrade.

Na pitanje zašto su cure trebale naučiti sve te radove, odgovorila mi je:

⁶³ Zapisala sam 2015. godine u Lećeveci. Kazala mi je Jaka Bašić (djev. Delić) rođena 1938. u Lećeveci.

A Bože moj, da nije znala raditi te osnovne stvari, ni jedan momak ne bi je tija oženit! Šta bi svekrva rekla kad bi mlada došla bez znanja starih radova? Kad se mlada udavala, tribala je napraviti čarape za budućeg muža, divera i sve njegove prijatelje i to im je tribala doniti na silo. Svekar i svekrva ne bi došli na silo, ali kad je mlada došla živiti kod njih, tribala je i njima napraviti čarape. Kad je cura nosila dotu, unutra je tribala imati najmanje pedeset pari čarapa koje je sama izradila. Najsrnitiji su bili kad je cura bila 'dotarica', šta znači da nije imala braće pa bi sva zemlja išla njoj.⁶⁴

8. Narodna vjerovanja

U našem narodu i danas žive legende o „vilama i junacima“ koje su se prenosile s koljena na koljeno i pričale uz ognjišta. U tim legendama žive dobre i zle vile. Narod kaže da su vile bile bića ženskog stasa i prkosne ljepote te da su noću često jahale vilovite konje i plele im grivu u pletenicu. Najpoznatija legenda o vilama iz Dugopoljskog kraja vezana je uz blagdan sv. Mihovila. Legenda kaže da su se vile s Mosora spustile u dno polja na ogranke Balića duba te „striljale momke i djevojke“ dok su igrali kolo. Legenda počinje zborom vila koje su kovalale zlobne planove. One su odlučile pričekati blagdan sv. Mihovila (tzv. „Miholjdan“) kada „kolo buba kod Balića duba“.⁶⁵

Priče o vilama žive i danas u selu Lečevica. Jednu od njih ispričala mi je Jaka Bašić:

Ja izašla jedan put, išla tražiti grma za krave. Ja došla na okuku, ono Zdrava Marija ujutro. Di ću se sad vratiti? Kažu da se nesritno vraćati kući kad negdi kreneš. Nastavila sam ja ići. Ja produžim doli. Došla ja doli u zelenu, nigdi nikoga. Reka bi da ima grma za krave. Kad ja došla doli bliže, ono nema ničega, sve gusine pojile. Ne zna se di ih ima više, na stablu ili na ledini. Kad ja ošla dalje, čujen ja nešto puše, a nisan nikoga vidila. Gledan ja okolo puše li još di, mislila sam da je vitar, kad ono nigdi nega samo tu. A ja se lipo prikrstila, pogledala oko sebe i ošla ća. Ono kažu da su to bile vile, niko drugi.⁶⁶

⁶⁴ Zapisala sam 2015. godine u Lečevici. Kazala mi je Jaka Bašić (djev. Delić) rođena 1938. u Lečevici.

⁶⁵ Zapisala sam 2015. godine u Kaštel Novom. Kazao mi je Miro Rogošić rođen 1965. u Dugopolju.

⁶⁶ Zapisala sam 2015. godine u Lečevici. Kazala mi je Jaka Bašić (djev. Delić) rođena 1938. u Lečevici.

8.1. Praznovjerja

- *Ne valja se češljat po noći.*
- *Ne valja mest kuću po noći.*
- *Ne valja se gledat u ogledalo prije spavanja.*
- *Ako žena sidi na kutu stola za nju se kaže da se neće udat.*
- *Nediljom se ne smi šišat nokte.*
- *Ako te svrbi livi dlan, dobit ćeš para, a ako te svrbi desni dlan, davat ćeš para.*
- *Ako ti crna mačka priđe priko puta, trebaš pljunit i prikrstit se.*
- *Ako te češe liva strana nosa, ljutit ćeš se, a ako te češe desna strana nosa, ljubit ćeš se.*
- *Kad ti se štuca neko te spominje.*
- *Ako vidiš malog pauka to je znak sriće.*
- *Ako pšenica ne rodi, to znači da naredna godina neće bit dobra.*
- *Ne valja mest prema nekome jer se vjeruje da se taj/ta neće oženit/udat.*
- *Ako nađeš ditelinu sa 4 lista, to je srića.⁶⁷*

9. Zaključak

Riječi *zagora* i *zagorje* tijekom povijesti često su korišteni prilikom određivanja mjesta i područja koja su fizički odvojena od drugih te su kao takvi postupno usvojeni i kao geografska imena za reljefno odvojene zone. Prostor Lećevice, jedne od općina u zagorskom dijelu Splitsko-dalmatinske županije, ističe se tipičnim krškim obilježjima te nizovima krških bila i udolina. Općina Dugopolje, pak, nalazi se u samom središtu Dalmacije, tek desetak kilometara od Salone, nekadašnje metropole stare rimske provincije Dalmacije.

Istražujući dalmatinsku Zagoru može se zaključiti koliko bogatu tradiciju i običaje ta sela imaju. Međutim, mnogi od spomenutih običaja više ne postoje ili su se promijenila. Ipak, zahvaljujući onima koji se zanimaju za život prošlih generacija te kazivačima, ti će običaji i tradicije zauvijek živjeti.

⁶⁷ Zapisala sam 2015. godine u Lećevici. Kazao mi je Ivan Bašić rođen 1953. u Lećevici.

Rječnik

badnjaci – drva koja se stave jedna preko drugih da bi se nakon toga zapalila vatra

botun – gumb

bukara – drvena čaša za vino koja bi kružila oko komina od jedne do druge osobe

bure – bačva zaobljenog oblika, tzv. bačva 'vučija' koja je imala na gornjoj strani rupu kroz koju se ulijevala voda

dernek – veliko veselje

grij – grijeh

gumno (*gumno*) – kružni prostor sa stožinom u sredini na kojem se vrši ili mlati žito i na kojem svatovi igraju kolovoz

imina – mjesečeva mijena

izist – pojesti

kajin – posuda za umivanje

lemozina – novčani prilog u crkvi, milodar

lepušina – košuljica kojom je omotan kukuruzni klip

maža – krpena vreća koja služi za utovar krumpira

okitit – ukrasiti

ošiniti – udariti

rasad – mlade biljke koje služe za presađivanje

silo – odlazak djevojci radi udvaranja

spirina – ostaci hrane (za svinje)

šuverin – šibica, žigica

tica - ptica

traversa – pregača

ujesti – ugristi

valjen – hvaljen

Izvori

Vlastiti zapisi, popis kazivača

Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. godine u Lećevici.

Jaka Bašić (djev. Delić) rođena 1938. godine u Lećevici.

Miro Rogošić rođen 1965. godine u Dugopolju.

Jela Milić (djev. Čavka) rođena 1946. godine u Divojevićima.

Ivan Bašić rođen 1953. godine u Lećevici.

Literatura

1. Bego, don Frane, *Kaštelanska crkvena pjesmarica*, Matica hrvatska – Ogranak Kaštela, 2006., str. 215.
2. Čapo Žmegač, Jasna, *Hrvatski korizmeno-uskrсни običaji u svjetlu teorije rituala prijelaza*, Institut za etnologiju i folkloristiku, 41000 Zagreb, 1993., str. 90.
3. Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. IX, No, 9/1, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 269-272.
4. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 419-439.
5. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399.
6. Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 21, No. 1, Split, 2014., str. 113.

7. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2013., str. 156-158.
8. Dragić, Marko, *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti, Vol. 68, br. 3, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 417.- 426.
9. Dragić, Marko, *Svi sveti u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Radovi Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost, XIV-XV, Sarajevo, 2012.-2013., sr. 71.-80.
10. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-230.
11. Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 484.
12. Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, vol. 44, br. 3, Split, 2009., str. 305.-306.
13. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 69-72.
14. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
15. Ivanković, Ante, *Prezimana općine Lećevica*, Split: Majumi, 2007., str. 5-9.
16. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, Uvod u književnost, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
17. Vukosav, Branimir, *Geografsko ime Zagora i njegova pojavnost na područjima dalmatinskoga zaleđa u odabranom novinskom mediju*, Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru. 2011., str. 261.

Mrežni izvor:

1. <http://dugopolje.hr/opcenito/povijest/prapovijest/>

Sažetak

U hrvatskom jeziku riječ *zagora* termin je koji je često korišten prilikom određivanja područja koja su gospodarski i politički važnija od drugih. Općina Lećevica jedna je od manjih u Splitsko-dalmatinskoj županiji, a u njezinu su sastavu naselja: Divojevići, Kladnjice, Lećevica i Radošić. Prostor Lećevice ističe se tipičnim krškim obilježjima. Općina Dugopolje nalazi se u samom središtu Dalmacije. Povijest naseljavanja Dugopolja seže još od prapovijesnog doba, o čemu svjedoče brojni nalazi.

Ovaj rad predstavlja brojne običaje i tradicije sela dalmatinske Zagore koji prikazuju nekadašnji život stanovnika ovog područja. Nažalost, jako mali broj ovih običaja vrijedi i danas, ali uvijek će živjeti u pričama svojih kazivača.

Ključne riječi: Zagora, Dugopolje, Lećevica, blagdani, običaji

Summary

ORAL LITERARY HERITAGE IN THE ETHNOLOGICAL CONTEXT OF DUGOPOLJE AND ZAGORA

In Croatian language the word *zagora* is a term which is very often being used in order to determine departments economically and politically more important than others. The commune of Lećevice is one of the smallest communes in the Split-Dalmatia county and includes settlements Divojevići, Kladnjice, Lećevice and Radošić. The area of Lećevice itself is distinguished by typical karstic characteristics. The commune of Dugopolje is situated in the center of Dalmatia. The history of the settlement of Dugopolje comes close to the prehistoric era, what is demonstrated by many archaeological finds.

This paper represents many customs and traditions of the villages of Dalmatian Zagora which demonstrate the former life of this area. Unfortunately, very small number of these customs is used today, but they will always live in the stories of their narrators.

Key words: Zagora, Dugopolje, Lećevice, feast days, customs